
M. Peters en E. Barten

Meestal in 't verborgene: Animatiefilm in Nederland, 1940-1945

Abcoude (Uniepers), 2000, 128 p. (ca. 100 ill.), f 39,90, ISBN 90-682-51-52-X

Met de vondst, in 1991, van de antisemitische tekenfilm VAN DEN VOS REYNAERDE begon een onderzoek naar de animatiefilm in Nederland tijdens de Tweede Wereldoorlog. Wat Mette Peters en Egbert Barten in eerste instantie voor ogen moet hebben gestaan, was het terugvinden van onbekend materiaal uit die periode.

Zij raadpleegden alle mogelijke archieven, namen alle secundaire en primaire literatuur door en interviewden direct betrokkenen. Zij deden kortom alles om verloren gewaande films op te sporen. Zo kwamen zij soms films op het spoor waarvan niemand wist dat ze bestonden. Hun bevindingen zijn opgetekend in

Meestal in 't verborgene: Animatiefilm in Nederland, 1940-1945. Het boek bestaat uit twee delen. Het tweede deel is een filmografie van wat tot nu bekend is. Dit overzicht is, ondanks de onvermijdelijke leemtes, indrukwekkend en verdient alle lof.

Het eerste deel van het boek is echter veel minder overtuigend. De lezer wordt al met de informatie op de kaft op het verkeerde been gezet. De hoofdtitel *Meestal in 't verborgene* is samen met een zwart-wit foto van animatoren op een zolderkamer op een bruin gekleurde ondergrond geplaatst. Dat suggereert: de animatiefilm tijdens de Tweede Wereldoorlog bestond binnen een klimaat van illegaliteit, verzet, anti-Duitse propaganda, collaboratie (de bruinhemden) en 'meestal in 't verborgene' (de zolderkamer). Deze suggesties zijn echter onjuist, want het boek vertelt een ander verhaal. Daarin staat dat de oorlog juist een stimulant betekende voor de animatiefilm. Dit had te maken met een aantal factoren: het ontbreken van Amerikaanse tekenfilms (waarmee vóór de oorlog niet echt geconcurrereerd kon worden); het belang dat de Duitsers stelden in de film als propagandamiddel; en de liefde die Goebbels persoonlijk had voor animatie. Zo wilde hij de Duitse animatiefilm-industrie op hetzelfde niveau brengen als Disney en daarvoor had hij vakmensen en kennis nodig. Bovendien bleef animatie belangrijk in de reclame voor bijvoorbeeld Philips en Albert Heijn.

Het boek wil een beschrijving zijn waarbij gebruik is gemaakt van primaire en secundaire bronnen die voor zichzelf zouden spreken. 'Wij willen ons nadrukkelijk onthouden van commentaar bij de diverse hoofdstukken omdat wij ervan uitgaan dat de lezer zelf wel uit kan maken wat hij of zij van de gedragingen van personen of studio's vindt'. Daarbij verwijzen de auteurs naar Gerard Groeneveld die dezelfde stelling had in *Nieuwe Boeken van de Nieuwen Tijd*. Het op objectieve wijze gebruik maken van bronnen lijkt me in het algemeen al een onmogelijkheid, maar deze schrijvers blijven wel heel erg ver verwijderd van objectivi-

teit. Zo wordt in het eerste hoofdstuk een reeds bekende geschiedenis geschreven van animatie in het Nederland van vóór de oorlog. De auteurs geven weliswaar toe dat deze geschiedenis bekend is, maar toch zal de lezer zich afvragen waarom er dan geen 'onbekende' geschiedenis over animatie kon worden verteld. Bovendien wordt het 'bekende' verhaal 'onderbouwd' door slechts hapsnap naar bronnen te verwijzen. Het schermen met een grote hoeveelheid bronnenmateriaal geeft de schrijvers een air van wetenschappelijkheid, die haaks staat op de vluchtige samenvatting van de periode tot de oorlog. Toch is dit een van de mindere bezwaren tegen het boek.

Na het eerste hoofdstuk wordt de kwestie ernstiger. Elk volgend hoofdstuk belicht een of meer animators en hun werk. De nadruk ligt sterk op het vervaardigen van de films, de betrokkenen, de financiering en de vertoning. De vele grote foto's van cells, partituren en mensen die bezig zijn met het maken van animatiefilms, bevestigen deze nadruk en komen in de plaats van veel ontbrekende informatie. Welgeteld beslaat het eerste deel maar 50 bladzijden tekst.

Het beeld dat bij de lezer ontstaat is dat die animatoren lekker aan het werk waren, zoals dat heden ten dage nog steeds gebeurt. In alle eenzaamheid (dat is dus de echte betekenis van de titel) hielden zij zich bezig met een tijdrovende activiteit en probeerden daar geld mee te verdienen. Slechts omwille van den brode deden de animatiefilmers af en toe iets tegen hun zin, zoals reclame maken. Werken voor de Duitse bezetter deed men graag, zolang het maar geen propagandafilms betrof. Om dit voor elkaar te krijgen, bleek het schrijven van een eenvoudig briefje aan de bezetter voldoende. Gelukkig hoefden de Nederlandse animatoren dan ook geen propagandafilms te maken.

Overigens zijn de verwijzingen naar de Duitse bezetting op de vingers van een hand te tellen; na het lezen van dit boek vergat ik eerlijk gezegd bijna het bestaan van een Tweede Wereldoorlog. En net de enkele keer

dat de oorlog wel ter sprake komt, wordt het lafhartig 'geen oordeel vellen' van de auteurs onethisch. Dat is het geval wanneer Joop Geesink en Marten Toonder een brief van de bezetters krijgen over hun ongehoorzaamheid, omdat ze een 'halfjood' in dienst hadden. De nsb'er Jan Teunissen als voorzitter van het Departement van Volksvoorlichting en Kunsten nam het voor hen op: '(...) De halfjood Lou den Hartogh is sinds 15 Februari niet meer bij den Heer Geesink werkzaam (...)'. Deze Den Hartogh wordt in het boek bijzonder vaak genoemd als medewerker van Toonder, maar krijgt nergens een beschrijving, laat staan een heel hoofdstuk, en na de omineuze zinsnede blijft de man in het boek verder buiten beschouwing. Terwijl het laatste hoofdstuk tot in het belachelijke vermeldt hoe het met Jan en alleman verder is gegaan. De schrijvers gaan bovendien zo ver vooruit in de tijd dat ze het zelfs nog hebben over de totstandkoming van *Als je begrijpt wat ik bedoel* in 1983. Daar is, afgezien nog van het heiligverklaren van Marten Toonder, geen excuus voor. De auteurs redeneerden dat Marten Toonder zoveel heeft geschreven dat het daarom (waarom?) niet nodig was zijn memoires aan kritiek te onderwerpen. Ze zijn dan ook vrijwel klakkeloos voor waar aangenomen. De compagnon van Toonder, Joop Geesink is minstens zo'n grote animatieheld, maar die komt er zeer bekaaid af, alleen maar omdat hij geen memoires heeft geschreven.

Overigens kregen zowel Toonder als Geesink na de oorlog van de filmzuiveringscommissie een schorsing van negen maanden. De auteurs zwijgen echter over de reden van deze veroordeling. Hoe kan de lezer zich dan een oordeel vormen over 'goed of fout' als alleen Toonder zich onschuldig mag verklaren in brieven aan de auteurs en Joop Geesink niet?

En dat alles in plaats van aandacht voor de verdwenen Lou den Hartogh.

Van onvrede met dit boek, het moet gezegd, was tijdens mijn eerste lezing nauwelijks sprake. Veeleer was er bewondering voor het bestaan van dit werk over een heel specifiek animatieonderwerp en dan ook nog zo chic uitgegeven. Door de mooie foto's en het A-4 formaat lijkt het nog het meest op een glossy magazine. Pas na afloop komen de eerder genoemde vragen op: wat voor soort informatie biedt deze studie nu precies? Is het een koffietafelboek (de vormgeving) of een grondig wetenschappelijk onderzoek? Het lijkt zo compleet door de enorme hoeveelheid bronnenmateriaal en toch ontbreekt er van alles. Want wat was de rol van die animatiefilms voor het publiek tijdens de oorlog? Hoe verhiel zich de animatie-industrie ten opzichte van de filmindustrie in die periode? Hoe verhiel in oorlogstijd de Nederlandse zich ten opzichte van de buitenlandse animatie-industrie? Deze onbeantwoorde vragen wijzen op ernstige bezwaren en dat zijn niet de enige. Zo wordt bij het te pas en te onpas citeren van allerlei bronnen de informatie vrijwel nooit getoetst aan de gevonden animatiefilms, de hele reden voor het onderzoek. De schrijvers constateren deze leemte zelf ook, maar geven er geen verklaring voor. Wat voor zin heeft een boek waarin iedereen geciteerd wordt over de inhoud en het productieproces van zeldzame, voor het publiek onbekende animatiefilms, terwijl de lezer er niet achter komt hoe die films eruit zien en de auteurs datgene wat de primaire en secundaire bronnen beweren ontkrachten noch bevestigen? Waarom hebben Peters en Barten niet gewoon hun enthousiasme voor het spannende onderzoek (want dat moet het zijn geweest) en de vreugde van de ontdekking van prachtig animatiemateriaal, over proberen te brengen?

Gerwin van der Pol